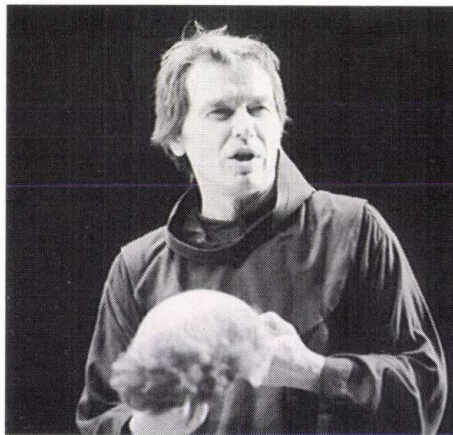

Szőke Katalin: AZ OBERIU ÉS AZ OROSZ ABSZURD	1
Alekszandr Vvegyenszkij: IVANOVÉK KARÁCSONYA	5
Franz Wille: MOSZKVAI VÁLTOZÁSOK	12
Radics Viktória: GICCSABSZURD (Eugène Ionesco: Rinocéroszok)	16
Nánay István: KETTŐS FÉNYTÖRÉSBEN (Carlo Goldoni: Terecske)	18
Tarján Tamás: CSÖNDHANGOK (Samuel Beckett: Szöveg és zene; Egy kiállítás képei)	19
Szántó Judit: TARTUFFE VELÜNK VAN (Molière: Tartuffe)	21
Zappe László: KARIKATÚRÁK A SZEMÉTDOMBON (Shakespeare: Szeget szeggel és Athéni Timon)	24
Kovács Dezső: PINCE-LÉGKÖBMÉTER (Bereményi Géza: Léggöbméter)	28
Tegyi Enikő: A POLGÁRI HŐSI ÉLETBŐL (Carl Sternheim: A bugyogó)	29
Széky János: SZÍNÉSZDRÁMA (Eugene O'Neill: Utazás az éjszakába)	31
Magyar Judit Katalin: STIMMT (Bock: Hegedűs a háztetőn)	32
Kompolthy Zsigmond: HANGOK A SÚGÓLYUKBÓL (Dosztojevszkij: Karamazovok)	34
Orsós László Jakab: SZÚKSZAVÚ FESZTIVÁL (Brit kortárs színházak)	38
VÁLSÁGFEJTŐK	
Duró Győző: „NÉGY EGYFORMA DARABBA...”	42
Böhm György: MÁS A DOLGOM	42
Morcsányi Géza: HOZZÁSZÓLÁS HELYETT	43
Szigethy Gábor: EGY DÍSZLETMUNKÁS EMLÉKIRATAI	44
Bán Zoltán András: ÍRÓ A SZÍNHÁZBAN (Pályi András: Egy ember kibújik a bőréből)	46
P. Müller Péter: A 80-AS ÉVEK DRÁMÁI (Radnóti Zsuzsa: Mellékszereplők kora)	46

Ionesco: Rinocéroszok a Vígszínházban
(16. oldal)

Shakespeare: Szeget szeggel Szolnokon
(24. oldal)

O'Neill-bemutató Miskolcon (31. oldal)

XXV. ÉVFOLYAM 7. SZÁM
1992. JÚLIUS

Főszerkesztő: Koltai Tamás

A szerkesztőség:

Csáki Judit

Csomor Mártonné (szerkesztőségi titkár)

Korniss Péter (képszerkesztő)

Móricz Gyula (tördelőszerkesztő)

Nánay István (főszerkesztő-helyettes)

Sebők Magda (olvasószerkesztő)

Szántó Judit

Szerkesztőség:

Budapest V., Báthory u. 10. H-1054

Telefon: 131-6308, 111-6650

Kiadó: Színház Alapítvány

Budapest V., Báthory utca 10. 1054.

Telefon: 131-6308

Felelős kiadó: Koltai Tamás. Terjeszti a Magyar

Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő

postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a

Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR)

Budapest XIII., Lehel út 10/A 1900, közvetlenül

vagy postautalványon, valamint átutalással a

HELIR 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj egy évre 680 Ft, fél évre 340 Ft.

Egy példány ára: 68 Ft. Külföldön terjeszti a Kul-

túra Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Buda-

pest, Pf. 149.

Szedte a Diamant Kft.

Felelős vezető: Bede István ügyvezető igazgató

A nyomtatási és kötetési munkálatokat

Az Akadémiai Nyomda végezte (92.21.218)

Felelős vezető: Freier László igazgató

HU ISSN 0039-8136

A folyóirat a Művelődési és Közoktatási Miniszté-

rium, a József Attila Alapítvány, a Soros Alapít-

vány, a Pro Renovanda Alapítvány és Budapest

Főváros Főpolgármesteri Hivatala színházi alap-

jának támogatásával készül

Megjelenik havonta

DRÁMAMELLÉKLET:

Szilágyi Andor: Kézfogó

A címlapon:

Hullámverés (brit kortárs színházi fesztivál).

A Pirate Productions Pacsirta című előadása

Kemény György terve

AZ OBERIU ÉS AZ OROSZ ABSZURD

Az emberi logika és a nyelv nem felel meg sem az idő elementáris, sem bonyolult értelmének. Logikánk és nyelvünk az idő felszínén csúszkál.

(A. Vvegyenszkij)

Alekszandr Vvegyenszkij színdarabjait, az *Ivanovék karácsonyát* és Danyil Harmsz *Jelizaveta Bam* című drámáját az orosz abszurd irodalom alapvető műveinek tartják azok, akiknek módjukban állott megismerkedni ezzel az irodalommal. A *tamizdat*nak (A Szovjetunióban tiltott művek nyugati, orosz nyelvű megjelentetésének) köszönhetően az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején jelentek meg először az orosz abszurd irodalom egyes alkotásai az Egyesült Államokban és Nyugat-Németországban. Vvegyenszkij és Harmsz nevét egy szűk szakmai kör, az orosz irodalmi és képzőművészeti avantgárral foglalkozó rusziszták tették ismertté, s az ő tevékenységük eredményeképp (M. Mejlah, A. Alekszandrov, A. Flaker, M. Jovanović, W. Kasack és G. Gibian publikációit kell mindenekelőtt megemlíteni), cikkeik és fordításaik révén az orosz abszurdot fokozatosan felfedezték a kísérletező színházi műhelyek: a *Jelizaveta Bam* premierje Lengyelországban volt, Vvegyenszkij darabját Németországban mutatták be először. A Szovjetunióban 1988-tól kezdve adják ki Harmsz és Vvegyenszkij abszurd műveit, addig hazájukban csak gyermekkönyveiket publikálták. Danyil Harmsz néhány prózai írása már megjelent magyar folyóiratokban (a 2000-ben és a Pompejiben), Vvegyenszkij-fordítás azonban most jelenik meg először.

Ki volt Alekszandr Vvegyenszkij? Hol keresendő az orosz abszurd dráma forrásvidéke? Az 1920-as évek eleje Szovjet-Oroszországban az irodalmi és képzőművészeti avantgárd virágkora. A futuristák (Hlebnyikov, Krjucsonih) nyelvi kísérletei, az orosz „ornamentális” próza (Pilnyak, Olesza, Babel) nagy korszaka, Mejerhold színházi törekvései és az orosz konstruktivizmus (Rodcsenko, Tatlin), a szuprematizmus (Malevics), valamint az analitikus művészet (Pavel Filonov) újításai bizonyítják mindezt. 1925-től azonban megszűnik a művészeti élet sokszínűsége, a hatalom már nem kíván teret engedni az avantgárd törekvéseknek, a művészetben is a felülről irányított „egységessülés” válik kívánatosná, melynek megteremtése érdekében a kor művészetpolitikája nem riad vissza az adminisztratív, sőt, egyes esetekben a rendőri eszközöktől sem.

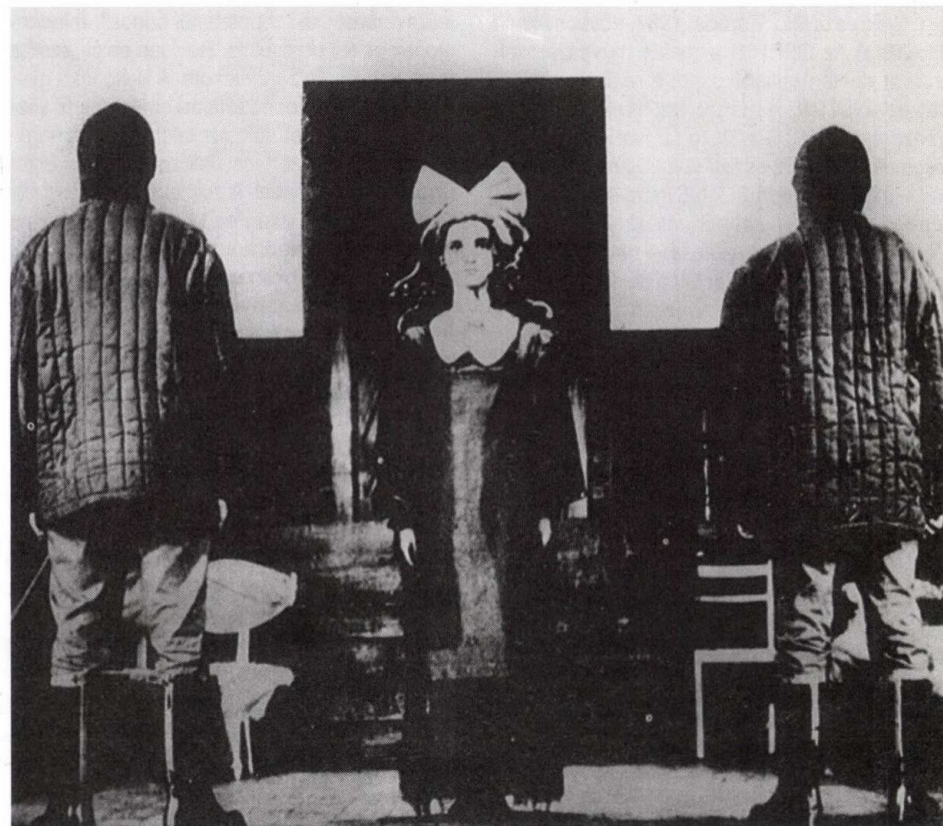
1926-ban, még mindig a képzelte szabadság bűvöletében élve, néhány huszonéves író és költő megalakítja Leningrádban az OBERIU-csoportot. (Az OBERIU-rövidítés feloldása: „Obje-

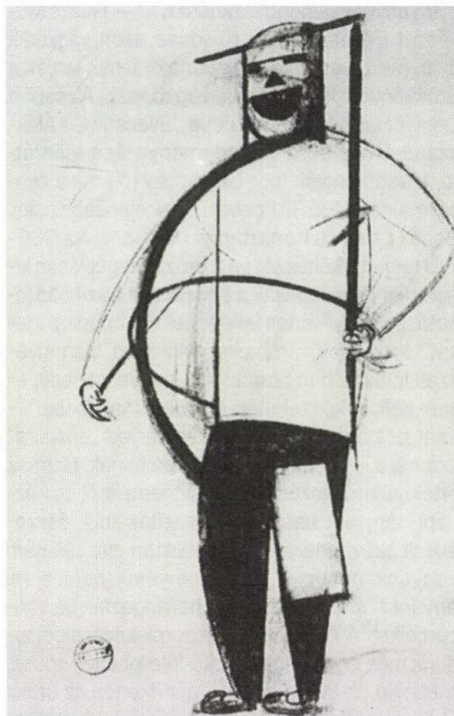
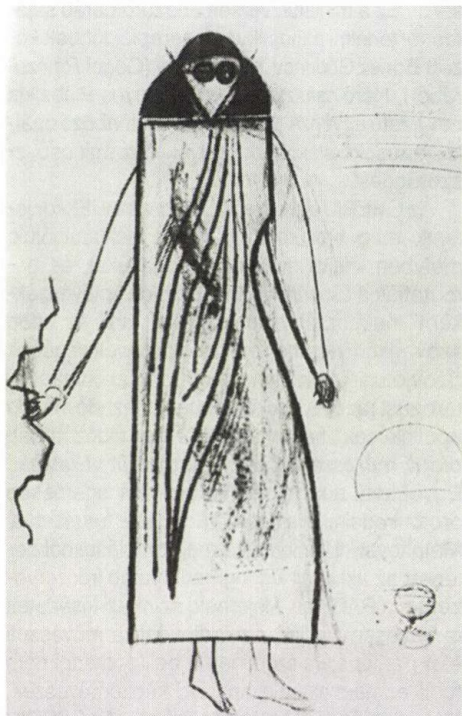
gyenyenyije realnogo iszkussztva” — Reális Művészet Egyesülete. A rövidítés azért végződik u-ra, mert a csoport tagjai unalmasnak tartják a szokványos „izm” — izmus végződést.) A csoport Danyil Harmsz (eredeti neve Juvacsov) és Alekszandr Vvegyenszkij kezdeményezésére jön létre, további tagjai: Igor Bahtyerev (ő adta a csoportnak az OBERIU nevet), Nyikolaj Zabolockij, Borisz Levin és Konsztantyin Vaginov. Az OBERIU tagjait a költészet és a próza megújításán kívül különösen izgatják a színház és a színpad lehetőségei; nyilvános fellépéseket, „happeningeket” terveznek, próbáikat Malevics Ipaművészeti Intézetében tartják. Majd ugyanott fellépéseik helyel-közzel meg is valósulnak, habár — mint például Harmsz egyszemélyes „abszurd” színháza — többnyire botrányba fulladnak. Harmsz értelmetlen beszéddel, versidézetekből és köznap tárgyak használati utasításaiból összeállított szöveggel állt ki a publikum elé. „*Mi nem vagyunk pirogok!*”, „*A ti anyátok nem a mi anyánk!*” stb. jelszavakkal harangozták be koncertjeiket. A kortársak visszaemlékezéseiből tudunk még egy Vvegyenszkij-féle kísérleti opusz, a *Minyin és Pozsarszkij* — mindketten az orosz történelem legendás nemzeti hősei — bemutatá-

sáról. Ez a miniatűr, verses abszurd darab sajátos történelmi panoptikum, szereplői többek között Borisz Godunov, Hlesztakov (Gogol *Revizor*-rából), Néró császár és egy bizonyos Plebejkin nevezetű egyén. A „színműben” különböző önálló epizódok váltakoznak, melyek között nincs összefüggés.

Az OBERIU fénykora az 1928-as év. Ekkor jelenik meg broszúra formájában deklarációjuk, melyben kifejtik művészetfelfogásukat, és bemutatják a csoport tagjait. „Baloldali művészeként” határozzák meg magukat, ami az adott szövegkörnyezetben és a húszas évek végének Szovjetuniójában nem jelent politikai önmeghatározást (az oberiusok különben is lázadó módon apolitikusak), hanem az akkor már üldözött *baloldali művészet* (az avantgárd) nyílt vállalását. Egyébként ekkorra már felbomlott a legerősebb orosz irodalmi avantgárd irányzat, a futurizmus, Majakovszkij konformista megfontolásokból belépett az akkortájt legdogmatikusabb írószervezetbe, a RAPP-ba. Mejerhold színházi kísérleteit is hevesen bírálják, s mindinkább a művészeti élet periferiájára szorulnak a beilleszkedni nem tudó és nem akaró avantgárd képzőművészek, Malevics, Filonov és többen mások. Az OBERIU deklarációjának az a megállapítása, hogy a mindennapi logika még ismeretelméleti szempontból sem tekinthető kötelezőnek a művészet számára, tulajdonképpen az alkotás és az alkotó au-

Jelenet Danyil Harmsz *Jelizaveta Bam* című drámájának varsói előadásából (1966)

Nevetés és bánat — Tatlin jelmeztervei

kenységét a következő szavakkal értékeli: „Vvegyenzskij a cselekményt feldarabolja, de a cselekmény belső törvényszerűségét nem borítja fel.” A két kijelentés közötti ellentmondás csak látszólagos: Vvegyenzskij történeteinek képtelensége még Harmszéit is felülmúlja, s valójában felborítja írásaiban a „cselekmény belső törvényszerűségét”. Harmsz és Vvegyenzskij abszurdjai között a különbség abban rejlik, hogy míg Harmsz darabjait az elvont szituációk szervezik, addig Vvegyenzskij írásaiban jobban felfedezhető a „fiktív tárgyiaságok”, s ezért abszurdjai inkább előadhatók.

Alekszandr Vvegyenzskij életrajzából a következő tények ismertek: 1904-ben született Szentpéterváron, apja hivatalnok. 1921-ben beiratkozik a petrográdi egyetemre, de tanulmányait nem fejezi be. Futurista költőként indul, s Hlebnyikov mellett az irányzat egyik fiatal reménységének tartják. 1926-ban megismerkedik Zabolockijjal és Harmszszal, s megalakítják az OBERIU-t. A csoport betiltása után gyerekverseket ír. 1932-ben tartóztatják le először, Harmszszal együtt, s „ellenforradalmi meggyőződésükért” Kurszkba száműzik őket. A száműzetésből visszatér Leningrádba, majd 1936-ban Harkovba költözik, s ott él 1941-ig, amikor újból letartóztatják; Harkovból Kazanyba viszik, és útközben pusztul el. 1956-ban rehabilitálják. Vvegyenzskij írásainak túlnyomó része kéziratban maradt fenn. 1980-ban az USA-ban adták ki addig összegyűjtött műveit. Az oroszországi levéltári anyagok felszabadítása után esetleg újabb írásai is előkerülhetnek. Halálának körülményeit ismerve azonban az is elképzelhető, hogy családtagjai — házkutatásoktól tartva — megsemmisítették a hagyaték náluk levő részét.

Vvegyenzskij eddig előkerült művei néhány „hosszú vers” blank verse-ben írva (a blank verse nem tartozik az orosz költészet kedvelt formái közé, Joszif Brodskij talán az egyedüli, aki ebben a formában igazán jelentőset alkotott), például a *Beteg, aki hullámmá változott*, a *Két madár, bánat, oroszlán és az éjszaka* és a *Mindenütt lehetséges az Isten*, több dramatikus jelenet, például *A szemtanú és a patkány*, a már említett *Minyin és Pozsarszkij* című darab és az 1931-ben íródott *Ivanovék karácsonya*. A visszaemlékezéseiben még szó esik egy különösen sokkoló hatású elbeszéléséről, melynek *Gyilkosok, hülyék vagytok* a címe, ám ez a műve nem került elő. Vvegyenzskij emellett harminckét gyerekkönyvet, többségükben verses képeskönyveket írt.

Vvegyenzskij írásainak fő témája a halál és a szexualitás, melyek szerinte a „meztelen”, human vonatkozásaitól lecsupaszított idő hű kifeje-

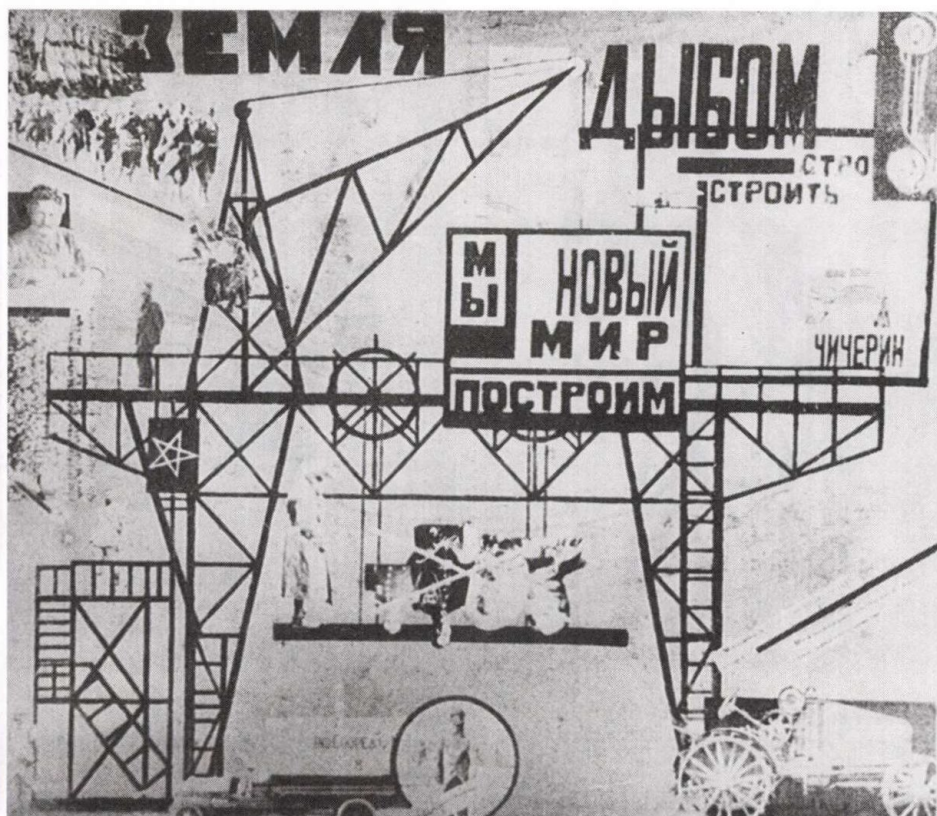
tonómiáját nyilvánítja ki. E kijelentésben nem a mondandó újszerűsége, hanem a sematizmus-sal folytatott rejtett polémia a döntő: „A művészetnek saját logikája van, amely nem rombolja szét a tárgyat, de segíti annak megismerését.” (In: *Új ég és új föld*, Európa, 1987. Kovács Árpád fordítása) Az OBERIU a „reális művészet” jel-szavát szintén polemikusan, a realizmussal vitatkozva veti fel: „A világot kezünk munkát végző mozdulatával érzékeljük, a tárgyat megtisztítjuk régmúlt idők elenyészett kultúrájának szennytől — s ez talán nem REÁLIS igénye korunknak? Éppen ezért viseli csoportunk az OBERIU — a Reális Művészet Egyesülete — nevet.” A kultúrától, vagy ahogy máshelyütt a deklarációban írják, „az irodalmi és köznyelvi héjától megtisztított konkrét tárgy” eszméje lényegét tekintve összefügg Kazimir Malevics festészeti kísérletével, a fehér alapon ábrázolt fehér négyzettel. Az effajta nyelvi redukció mintegy folytatása a futurista „zaumnij jazik” (értelmen túli nyelv) ideáljának, mivel egy olyannyira elvont nyelvet feltételez, amely a befogadó számára konkrét, kulturális támpontokat már nem nyújt, s jóformán értelmezhetetlen az „e világi” koordináták között. Az OBERIU szövegeiben, szerencsére, nem való-sul meg teljességében ez az ideál, noha Harmsz és Vvegyenzskij műveiben felfedezhető mind a nyelvi redukcióra, mind az értelmetlenség „transzcendentálására” irányuló törekvés.

A Leningrádi Sajtóházban 1928-ban mutatják be Harmsz darabját, a *Jelizaveta Bamot*. Az egymással logikailag alig összefüggő, különmemű fragmentumokból építkező darabnak keretes

szerkezete van. Belőle egyedül a „kerettörténet” mesélhető el: Jelizaveta Bamot gyilkossággal vádolják, két ember — egyikükről elképzelhető, hogy az el nem követett gyilkosság áldozata — jön érte, verik az ajtót, és le akarják tartóztatni. Jelizavetának, aki „bűntelenül bűnös”, mindenképpen el kell pusztulnia. Röviden erről „szól” a darab kezdő- és zárójelenete. A kettő közt gyerekjátékokra és bohóctréfákra emlékeztető közjátékok, verses betétek „szórakoztatják” a nagyérdeműt, s üldözött és üldözők évődve eljárt-szogatnak egymással. A *Jelizaveta Bamban* ábrázolt szituáció Kafka *Perére* emlékeztet, s egyben előlegezi V. Nabokov: *Meghívás kivégzésre* (1935) című regényének szűzségét, melynek főhőse, Cincinatus szintén „bűntelenül bűnös”, s őrei a kivégzésig minden eszközzel gondoskodni akarnak „szórakoztatásáról”, hiszen a boldogságot kötelező érvényűnek tekintő gépezetben — történjék bármi — az embernek egyszerűen nincs joga a szomorkodáshoz.

Harmsz darabja egyetlen előadást ér meg. 1930-ban végérvényesen betiltják az OBERIU tevékenységét, a Szmena című lap azt írja róluk, hogy művészetük nem más, mint a „proletárdiktatúra elleni tiltakozás”. Az oberiusokat ezután Szamuil Marsak, a szovjet ifjúsági irodalom atyja veszi védőszárnyai alá, Harmsz és Vvegyenzskij pedig gyerekkönyveket ír.

Az OBERIU deklarációja úgy jellemzi Alekszandr Vvegyenzskij mint a csoport szélsőbaloldalának a képviselőjét. Ugyanakkor művészi tevé-

Jelmez és díszlet a Mejerhold-színházban

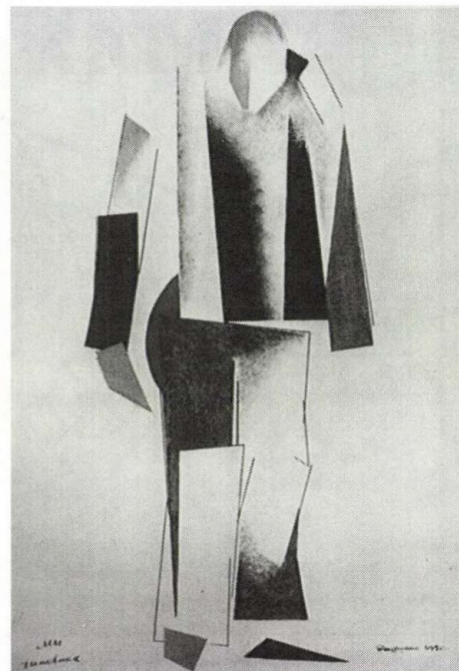
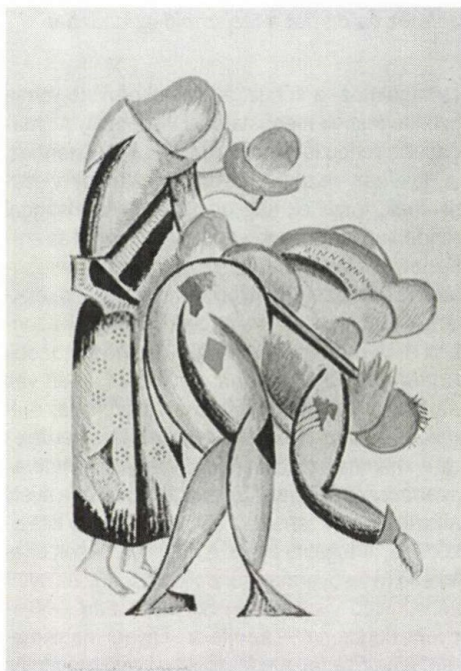
csillagokhoz, a kőhöz, az állatokhoz stb. tartja szükségesnek meghatározni viszonyát. A „magasabb rendű létezőkhöz”, például az Istenhez, a Halálhoz viszont csak az objektumok viszonyulnak, mivel ők nagyobb fokú szabadsággal rendelkeznek, mint az ember. A rabságot az ember számára az idő jelenti, mert megismeréséhez az eszközei — a nyelv és a logika — tökéletlenek, inadekvátak. A tárgyak és az állatok azonban — Vvegyenzskij szerint — mintha szabadok lennének az időtől: „Arra gondoltam, miért van az, hogy csak az emberi szó van alávétve az óráknak, a percnek és az évnak, ám a ház, az erdő és az ég mintha az idő mongoljai lennének, hirtelen szabadságot kaptak.” E „logikát” követve a nyelv abszurditása a rabság, a szabadsághiány kifejeződése. A fogalmi nyelv, a megnevezések elfelejtése (a kisgyermek gondolkodásához és nyelvéhez való visszatérés) hozhatja meg — Vvegyenzskij szerint — az újfajta „lényegi megismerés” lehetőségét, az idő „titkaiba” való behatolás képességét, a világ „vibrálásának” érzékelését: „A másodperc, a perc, az óra, a nap, a hét és a hónapok nevei még az idő felszínes megértésétől is elvonnak bennünket. Mindezek az elnevezések vagy a tárgyaknak, vagy a tér fogalmainak és mértékegységeinek felelnek meg. Ezért van az, hogy az a hét, amit már megéltünk, úgy fekszik előttünk, mint a megölt szarvas. Ténylegesen akkor lenne való mindez, ha az idő csak a tér kiszámításához nyújtana segítséget, valamiféle kettős könyvelés gyanánt. Ha az idő a tárgyak tükröződése lenne. Ám, lényegében, a tárgyak csupán az idő halovány tükrözői. Nincsenek tárgyak. Nézd csak meg jobban őket! Hadd fusson az egér a kövön. Számold csak meg minden lépését. Közben csupán a „minden” és a „lépés” szót felejtse el. Ekkor az egér minden lépése újfajta mozgást varázsol eléd. És ezután, mivel már valóban megszűnt számodra a mozgássornak mint valamiféle egésznek az érzékelése, amit eddig hibásan lépésnek nevezte (összekeverte az időt a térrel), a mozgás darabokra hull szét, s majdnem a nullával lesz egyenlő. És elkezdődik a vibrálás. Az egér vibrálni kezd. Nézd csak: vibrál a világ (mint az egér).” (Részlet Vvegyenzskij feljegyzéseiből, a Szürke füzetből.)

zói. A vvegyenzskij abszurd központi kérdése az idő, erről egyaránt tanúskodnak művei és naplójegyzetei, feljegyzései. A nyugati abszurd irodalommal (például Ionesco darabjaival) ellentétben Vvegyenzskijt alig foglalkoztatják az emberi

kommunikáció nehézségei és ellehetetlenülése, darabjaiban semminemű utalást nem találunk erre. Az „ember” Vvegyenzskij darabjaiban nem társas lény, nem veszi észre a másik embert, egyedül az objektumokhoz, például a naphoz, a

Vvegyenzskij fő művének, az Ivanovék karácsonyának is egyik „főszereplője” az idő, mind tárgyiasult, mind elvont jelentésében. Jelképesen a darab „cselekménye” a születéstől a halálig tart, mint maga az élet, ám visszájára fordítva, abszurd csavarokkal. Karácsonykor, Krisztus születésének ünnepén a nyílt színen sorban egymásután halnak meg a Puzirjov (vagy Ivanov?)

család tagjai. Az idő tárgyiasult jelentésének szimbólumaként a darab minden egyes képének az elején és végén — a rendezői utasításban ez gondosan fel van tüntetve — a falon, az ajtótól balra függ az óra, és mutatja a pontos időt, függetlenül attól, hogy a helyszín erdő vagy szoba. Az óra az első képben este tíz órát mutat, a negyedik felvonás utolsó képének elején este hatot, az utolsó kép végén pedig, miután mindenki meghalt, Vvegyenszkij utasítása szerint, „*az ajtótól balra függő óra nem mutat semmit*”. A darabnak ez a zárómondata — groteszk módon — mintegy a metafizikai „semmit” idézi meg. A halál, a nemlét, az időnélküliség motívumaival való groteszk játék a darab szövegét számos irodalmi és műfaj történeti reminiscenciával szövi át. Az egyik ilyen reminiscenciasor az antik tragédiára utal, amely egyfelől Vvegyenszkij darabjában az antik végzetgondolat parodizálásában ölt testet, másfelől a tragédia műfaji és színpadi kellékeinek bahtyini értelemben vett travesztizáló ábrázolásában. Már az első felvonásban a gyermekek legfiatalabbika, Petya Perov azon mereng, mi lesz, ha nem éri meg a karácsonyt és meghal, s a baltával hadonászó Dadust látva infantilis Kasszandraként „jósolja meg” a bekövetkező gyilkosságot. A darabban kiháló „család” gyermekeinek más és más a vezetékneve, sőt még a szülők neve (a *Puzirjov* beszélő név, a *puzir* szó jelentése magyarul: buborék) sem egyezik meg a címben szereplő névvel, az *Ivanov*val. Lévéen az Ivanov az egyik legelterjedtebb és legközönségesebb családnév Oroszországban, a cím általánosító jelentéssel is bír: a karácsonyra készülő és az ünnepre kiháló „Ivanov” család az egyik legszokványosabb XIX. századi orosz iro-

Rodcsenko jelmeztervei

dalmi témát, a kisembertémát idézi fel, s annak egyben irodalmi végét jelzi, hiszen Vvegyenszkij művében a kisember nyomorúságos sorsával való szentimentális együttérzést az abszurd logikája váltja fel — az „Ivanov családnak” az a végzete, hogy szétpattan, mint a buborék.

A tragédia műfaji és szerkezeti elemei közül Vvegyenszkij egyrészt a *sztaszimónt*, a két jelenet között a kar által előadott közjátékot, másrészt a tragédiák szüneteiben játszott tréfás, „könnyszárító” *mimoszjátékot* travesztálja. A *sztaszimón-travesztiában* a rendőrség, a favágók és Vera Kutya lépnek fel a kórus szerepében. Nem véletlen az sem, hogy a gyilkos Dadust letartóztatni készülő rendőrség „*koturnusba jár*”, s az sem, hogy a második felvonásban disztichonban szónokol az egyik rendőr vágatató, görög lovasokról. A favágók kórusa az első felvonás második jelenetében himnuszt énekelve mutatkozik be, majd a rendezői utasításból az derül ki, hogy csak véletlenül énekeltek, amúgy némák, annak ellenére, hogy később is megszólalnak, egy-egy oda nem illő szót mondanak Fjodor favágó monológja alatt. A harmadik felvonásban Vera Kutya a „kórus”; Szonya Osztrova koporsója körül járkal, és sajátos kardalparódiát ad elő, a történetek groteszk rezonőrjeként merengve élet és halál kérdéseiben. *Mimoszjáték-travesztiának* fogható fel például a bolondokháza-jelenet: az orvos összevissza beszél, miközben a betegek evezőmozdulatokkal békésen „kiúsznak” mellőle. Hasonló a második felvonás végén Fjodor favágó és a szolgáló jelenete — Fjodor

frakkban van, és be van kötve a szeme —, amely (a szereplőcsere folytán) mintegy „helyettesíti” a Dadus és a favágó intim együttlétét.

A darabot indító gyilkosság több szinten értelmezhető. Egyfelől groteszk rítusként, melyben összekapcsolódik a halál és a szexualitás, hiszen a Dadus azért vágja le Szonya Osztrova, harminckét éves kislány fejét, mert szemérmetlenkedik, karácsony estéjén nőiességével kérkedik előtte. Ehhez kapcsolódik a gyerekek furdése, „rituális tisztálkodásuk” karácsony ünnepére — az első képben mindannyian egy nagy kádban ülnek —, s a rítusparódiát fokozza, hogy eközben a szakácsok tyúkokat és malacokat vágznak. A megtisztulás és a rituális áldozat groteszk motívumköre előlegezi az *Ivanovék karácsonya* orosz irodalmi travesztiáját, Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* című regényének vvegyenszkij „olvasatát”. Az *Ivanovék karácsonya* tulajdonképpen a *Bűn és bűnhődés* parafrázisa: Vvegyenszkij átértelmezi a dosztojevszkiji szituációt, Raszkolnyikov gyilkosságát, és Szonya Marmeladova, a kiszolgáltatott prostituált hite hatására bekövetkező önfeladását, bűnhődése vállalását. Az *Ivanovék karácsonyában* az áldozatot szintén Szonyának hívják, aki gyermekien „ártatlan”, s egyszersmind szemérmetlen, azaz Vvegyenszkij Dosztojevszkij-olvasata szerint Szonya a *Bűn és bűnhődés* igazi áldozata, s nem a tetűlétben élő, uzsorás öregasszony. Fjodor — Dosztojevszkij keresztneve — az *Ivanovék karácsonyában* a favágó neve, s ez nemcsak az író, de hőstét — Raszkolnyikovot — egyaránt felidézi: a balta miatt és a név etimológiája folytán. A Raszkolnyikov szó etimológiája kettős: jelentése egyrészt a „*raszkolnyik*” — *szakadár* (az egy-

házzakadásra érte) szóból származtatható, másrészt visszavezethető a „*raszkoloty*” — *szét-hasítani* igére, amely leggyakrabban a „*raszkoloty drova*” — *fát hasogatni* szókapcsolatban használatos, tehát abszurd etimológiával, Raszkolnyikov „eredetileg” favágó. A darabban a baltá ő, s hogy a tettet éppen a Dadus hajtja végre, lehet, hogy csak véletlen, hasonlóan a néma, ám ennek ellenére beszélő favágókhoz. Az *Ivanovék karácsonyában* végül Fjodor „kitanul latintanár-

nak”, vagyis filológus lesz — ezzel a momentummal zárul a darab „hermeneutikai köre”, s kapcsolódik össze a görög tragédia és a Dosztojevskij-regény alkotta reminiscencialánc.

Természetesen Vvegyenszkij színművében az említett reminiscenciákon kívül a korra, az 1930-as évekre vonatkozó utalások is találhatóak. Elegendő megemlíteni a mű olyan közismert vendégszövegét, mint az unalomig idézett lenini mondás: „tanulni, tanulni, tanulni” (Fjodor

mondja ezt, mikor elhatározza, hogy latintanár lesz).

Az OBERIU drámaírói nem gondoltak, mert nem is gondolhattak arra, hogy darabjaikat valamikor majd előadják. Egymásnak írtak, fellépéseiket maguk készítették elő amatőr körülmények között. Hogy az *Ivanovék karácsonya* irodalom- és drámatörténeti érdekesség-e csupán, vagy valóban előadható színdarab, azt a jövő dönti el.

K

ALEKSZANDR VVEGYENSKIJ

IVANOVÉK KARÁCSONYA

PETYA PEROV, EGYÉVES KISFIÚ
 NYINA SZEROVA, NYOLCÉVES KISLÁNY
 VARJA PETROVA, TIZENHÉT ÉVES KISLÁNY
 VOLOGYA KOMAROV, HUSZONÖT ÉVES KISFIÚ
 SZONYA OSZTROVA, HARMINCKÉT ÉVES KISLÁNY
 MISA PESZTROV, HETVENHAT ÉVES KISFIÚ
 DUNYA SUSZTROVA, NYOLCVANKÉT ÉVES KISLÁNY
 PUZIRJOVA ANYA
 PUZIRJOV APA
 VERA KUTYA
 KOPORSÓKÉSZÍTŐ
 SZOBALÁNYOK, SZAKÁCSOK, KATONÁK, LATIN- ÉS GÖRÖGTANÁROK ÉS MÁSOK

GYEREKEK

A cselekmény az 1890-es években játszódik

ELSŐ FELVONÁS

Első kép

Az első képre fürdőszobát rajzoltak. A gyerekek fürdészel készülnek a karácsonyra. Ott áll egy komód is. Az ajtótól jobbra a szakácsok tyúkokat és malacokat vágnak. Minden gyerek egy nagy kádban ül, csak Petya Perov, egyéves kisfiú fürdik egy lavórban az ajtóval szemben. A falon, az ajtótól balra óra függ. Este tíz órát mutat

PETYA PEROV, EGYÉVES KISFIÚ Lesz karácsony? Lesz. De hátha nem lesz. Hátha meghalok.

DADUS (*komor, mint egy borz*) Mosakodj, Petya Perov. Szappanozd be a füled és a nyakad. Hiszen te még nem is tudsz beszélni.

PETYA PEROV, EGYÉVES KISFIÚ Gondolatban tudok beszélni. Tudok sírni. Tudok nevetni. Mit akarsz még?

VARJA PETROVA, 17 ÉVES KISLÁNY Vologya, töröld meg a hátamat! Istent tudja, moha nőtt rajta. Mit gondolsz?

VOLOGYA KOMAROV, 25 ÉVES KISFIÚ Semmit se gondolok! Megégettem a hasamat.

MISA PESZTROV, 76 ÉVES KISFIÚ Most lesz rajtad egy folt, amit soha semmivel nem lehet kivenni.

SZONYA OSZTROVA, 32 ÉVES KISLÁNY Misa, te örökké badarságokat beszélsz. Nézd meg inkább, mekkora mellem lett.

DUNYA SUSZTROVA, 82 ÉVES KISLÁNY Megint dicsekedsz. Eddig a fenekeddel dicsekedtél, most meg a melleddel. Hogy nem félsz Istentől!

SZONYA OSZTROVA, 32 ÉVES KISLÁNY (*lehorgaszta fejét bánatában, mint egy felnőtt kisorosz*) Megsértettél. Hülye kurva.

DADUS (*baltával hadonászik, akárcsak egy bárdal*) Szonyka, ha káromkods, megmondalak a szüleidnek, leváglak a baltával.

PETYA PEROV, EGYÉVES KISFIÚ És akkor egy pillanatig érezni fogod, hogyan hasad szét a bőröd, és fröccsen ki a véred. De hogy azután mit fogsz érezni, arról sejtelmünk sincs.

NYINA SZEROVA, 8 ÉVES KISLÁNY Szonyecska, ez a Dadus örült vagy bűnöző. Mindenre képes. Miért is fogadták fel hozzánk?

MISA PESZTROV, 76 ÉVES KISFIÚ Ne veszekedjétek már, gyerekek! Így a karácsonyt sem érzük meg. Pedig a szüleink gyertyát vettek, szaloncukrot és gyufát, hogy legyen mivel meggyújtani a gyertyákat.

SZONYA OSZTROVA, 32 ÉVES KISLÁNY Nekem nem kell gyertya. Van ujjam.

VARJA PETROVA, 17 ÉVES KISLÁNY Szonya, ne erőltesd ezt a dolgot! Ne erőltesd! Inkább mosakodj meg alaposan!

VOLOGYA KOMAROV, 25 ÉVES KISFIÚ A kislányoknak gyakrabban kell mosakodniuk, mint a kisfiúknak, különben rossz szaguk lesz. Én azt hiszem.

MISA PESZTROV, 76 ÉVES KISFIÚ Ó, hogy fogunk örülni mindannyian! Holnap karácsony, és mi remekül szórakozunk majd.

PETYA PEROV, EGYÉVES KISFIÚ Egyedül én fogok sorban az összes vendég ölében ülni, fontoskodó és ostoba képet vágva, mintha semmit sem értenék. Én és a láthatatlan Isten.

SZONYA OSZTROVA, 32 ÉVES KISLÁNY Én meg, amikor bemegyek a szobába, amikor meggyújtják a karácsonyfát, felemelem a szoknyámat, és megmutatok mindent mindenkinek.

DADUS (*dühöngve*) Nem, nem mutatod meg. De nincs is mit megmutatnod — te még kicsi vagy.

SZONYA OSZTROVA, 32 ÉVES KISLÁNY De megmutatom. És jól mondtad, hogy nekem kicsi van. Éppen az a jó benne. Nem akkora, mint neked.

DADUS (*felkapja a baltát és levágja a kislány fejét*) Rászolgáltál a halálra. GYEREKEK (*kiáltoznak*) Gyilkos, gyilkos! Segítség! Elégg volt a fürdésből.

A szakácsok abbagyják a tyúkók és malacok levágását. A testtől két lépésre hever a padlón a véres, kétségbeesett fej. Az ajtó mögött vonit Vera Kutya. Belép a Rendőrség

RENŐRSÉG Hol vannak a szülők?

GYEREKEK *(kórusban)* Színházba mentek.

RENŐRSÉG Már rég elmentek ők?

GYEREKEK *(kórusban)* Régen, de visszajönnek.

RENŐRSÉG És mit néznek meg ott,
Balettet vagy tragédiát?

GYEREKEK *(kórusban)* Balettet, bizonyos dolog,
Szeretjük a mamát.

RENŐRSÉG Öröm ily kulturált
Emberekkel csevegni.

GYEREKEK *(kórusban)* Ön mindig koturnusba' járt?

RENŐRSÉG Mindig. Láttuk a testet
és külön a fejét.
Itt egy ember elég-
gő hiányosan festett.
Mi történhetett?

GYEREKEK *(kórusban)* A Dadus baltával
Húgunkat ölte meg.

RENŐRSÉG De hol a gyilkos?

DADUS Itt, ön előtt,
Kössenek meg,
Csukjanak be
És kössenek fel!

RENŐRSÉG Hé, szolgák, tüzet!

SZOLGÁK Mi zokogunk csak,
A tűz meg ég.

DADUS *(sir)* Büntessétek meg a bakot,
Engemet megsajnáljatok!

RENŐRSÉG Miért büntetnék a bakot,
Ha ebben a vérontásban
Nem bűnös az a bak,
Meg hol is találánák
Bűnbakot, alkalmasat?

DADUS Én örült vagyok.

RENŐRSÉG Na, öltözz csak! Majd ott tisztázzák. Megejtik a vizsgálatot.
Tegyetek rá béklyót vagy bilincset!

EGYIK SZAKÁCS Nesze neked, Dadus, bilincs a kezre.

MÁSİK SZAKÁCS Gyilkos.

RENŐRSÉG Hé, ti szakácsok, nyughassatok! Na, gyerünk. Viszontlátásra, gyerekek.

Kopogtatnak az ajtón. Beront Puzirjov Apa és Puzirjova Anya. Megtöbolyultak a fájdalomtól. Szörnyen kiabálnak, ugatnak és bögnek. A falon, az ajtótól balra, óra függ. Éjjel tizenkettőt mutat

Vége az első képnek

Második kép

Ugyanaz az este az erdőben. Annyi hó van, hogy szekérszámra lehetne elhordani. És valóban el is hordják. Az erdőben a favágók fenyőfát vágnak. Holnap sok orosz és zsidó családnál karácsonyfát állítanak. A favágók közül kiemelkedik egy, akit Fjodornek hívnak. Ő a gyilkosságot elkövetett Dadus vőlegénye. Mit tud erről? Még semmit sem tud róla. Egyenletes tempóban vágja a fenyőt, amelyből karácsonyfa lesz a Puzirjov családnál. Minden vad az odújába búj. A favágók kórusban himnuszot énekelnek. Az ajtótól balra függő, ugyanaz az óra ugyanazt az este tíz órát mutatja

FAVÁGÓK

Az erdőben be jó,
Fénylő-fehér a hó,
Imádjátok a kereket,
Mer' az mindennél kerekebb.

Fa törzse dől, ropog,
De várja már a bak,
Fattyúk visítanak,
Akár az angyalok.

Holnap karácsony, ám
Mi boldogtalanok,
Az ünnep alkonyán
Iszunk csak jó nagyot.

Az Isten fenn az égben
Lát minket, és így sóhajt,
Ránk mosolyogva: „Ó, jaj,
Be szánlak, árva népem!”

FJODOR *(elmélázva)* Nem, ti nem is tudjátok, mit mondok én most néktek. Menyasszonyom van. Dadusként dolgozik a Puzirjov családban. Ő nagyon szép lány. Nagyon szeretem. Úgy élünk már együtt, mint férj és feleség.

A favágók mindegyike, ahogy tudja, jelekkel mutatja neki, hogy nagyon érdeklő, amit mondott. Most derül ki, hogy nem tudnak beszélni. Az, hogy az előbb énekeltek, merő véletlen, amiből oly sok akad az életben

Csak nagyon ideges természetű ez az én menyasszonyom. Mit tehetünk, nehéz a munkája. Nagy a család. Sok a gyerek. Nincs mit tenni.

1. FAVÁGÓ Alma.

Bár megszólalt, nem mondott helyénvalót. Úgyhogy ez nem számít. A társai szintén mindig összevissza beszélnek

2. FAVÁGÓ Szalma.

FJODOR Azután, hogy elveszem, sohasem fogok unatkozni, és nem fogom rosszul érezni magam. Azért nem, mert szeretjük egymást. És a lelkünk is rokon.

3. FAVÁGÓ Kantár.

FJODOR Most elszállítom a fát, és éjszaka elmegyek hozzá. Már megfürdette a gyerekeket, és engem vár. Nincs mit tenni.

Fjodor és a favágók szánra ülnek, és kihajtanak az erdőből. Előjönnek a vadak: a Zsiráf — csudalány, a Farkas — csupa prém, az Oroszlán — állatkirály és a Disznómalac

ZSIRÁF Megy az idő.

FARKAS Mint birkanyáj.

OROSZLÁN Mint bikacsorda.

DISZNÓMALAC Akár a tokhal porca.

ZSIRÁF Csillagok égnek.

FARKAS Mint birkák vére.

OROSZLÁN Mint bikák vére.

DISZNÓMALAC Akár a dadatej kifolyva.

ZSIRÁF Folytak folyók.

FARKAS Mint birka-bee-bee!

OROSZLÁN Mint bika-búú-búú!

DISZNÓMALAC Akár istennő-lazacok...

ZSIRÁF Hol van halálunk?

FARKAS Birkák lelkében.

OROSZLÁN Bikák lelkében.

DISZNÓMALAC Sok tágöblű edényben.

ZSIRÁF Köszönöm. Az órának vége.

A vadak: a Zsiráf — csudalény, a Farkas — csupa prém, az Oroszlán — átlakirály és a Disznómalac, akárcsak az életben, elmennek. Az erdő magára marad. Az ajtótól balra függő óra éjjel tizenkettőt mutat

Vége a második képnek

Harmadik kép

Éjszaka. Koporsó. A folyón elúszó gyertyák. Puzirjov Apa. Szemüveg. Szakáll. Nyál. Könnyek. Puzirjova Anya. Teljes női véreztetben. Szépaszszony. Dúskeblű. A koporsóban elnyúlva fekszik Szonya Osztrova. Vértelesen. Levágott feje egy párnán hever, egykori teste mellé téve. A falon, az ajtótól balra, óra függ. Éjjel két órát mutat

PUZIRJOV APA (sír) Kislányom, Szonya, hogy történhetett? Hogy történhetett? Reggel még labdázta és futkároztál, mint egy élő.

PUZIRJOVA ANYA Szonyecska. Szonyecska. Szonyecska. Szonyecska. Szonyecska. Szonyecska.

PUZIRJOV APA (sír) Mi az ördögnek kellet, nekünk színházba menni, és megnézni ott azt az ostoba balettet, azokkal a szőrös, pocakos balettrínákkal. Úgy rémlik, az egyikük, ahogy ott ugrándozott és villogott, rám mosolygott, de én azt gondoltam, mi szükségem lenne rá, hiszen nekem gyerekeim vannak, feleségem van, pénzem van. És úgy örültem, úgy örültem! Aztán kijöttünk a színházból, és hívtam a kocsist, és azt mondtam neki: Ványa, vigyél minket gyorsan haza, olyan nyugtalanság fogott el.

PUZIRJOVA ANYA (ásítózik) Ó, kegyetlen Isten, kegyetlen Isten, miért büntetsz bennünket?

PUZIRJOV APA (az orrát fújja) Olyanok voltunk, mint a láng, de te kioltasz minket.

PUZIRJOVA ANYA (púderezzi magát) Karácsonyfát akartunk állítani a gyerekeknek.

PUZIRJOV APA (csókolózik vele) Fel is állítjuk, fel bizony, mindennek dacára.

PUZIRJOVA ANYA (levetkőzik) Ó, be szép karácsony lesz. A legszebb a világon.

PUZIRJOV APA (feltűzelve a képzeletét) Te olyan gyönyörű vagy, és a gyerekeink olyan kedvesek.

PUZIRJOVA ANYA (odaadja magát neki) Istenem, miért nyikorog így ez a dívány? Milyen szörnyű!

PUZIRJOV APA (dolga végeztével sírva fakad) Uramisten, meghalt a lányunk, mi meg itt, mint az állatok.

PUZIRJOVA ANYA (sír) Nem is meghalt, nem is meghalt, épp ez a baj. Hanem megölték.

Bejön a Dadus, karján az egyéves Petya Perovval.

DADUS Felébredt a kislány. Nyugtalan a lelke. A homlokát ráncolja. Mindenre undorral tekint.

PUZIRJOVA ANYA Aludj. Petyenka, aludj! Mi vigyázunk rád.

PETYA PEROV, EGYÉVES KISFIÚ De hogyhogy a Szonya még mindig halott?

PUZIRJOV APA (felsóhajt) Igen, ő halott, Igen, őt megölték. Igen, ő halott.

PETYA PEROV, EGYÉVES KISFIÚ Épp így gondoltam. De karácsonyfa lesz azért?

PUZIRJOVA ANYA Lesz. Lesz. Mit csináltok most ti, gyerekek, mindannyian?

PETYA PEROV, EGYÉVES KISFIÚ Mi, gyerekek, most mindannyian alszunk. Én is elalszom. (Elalszik)

A Dadus odaviszi őt a szüleihez, azok keresztet vetnek rá és megcsókolják. A Dadus elviszi a kislányt

PUZIRJOV APA (a feleségéhez) Maradj most egyedül a koporsó mellett! Én megyek, megnézem, nem hozzák-e a karácsonyfát. (Kifut a nappaliból. Egy másodperc múlva visszajön, a kezét dörzsölgetve) Egyúttal a gyertyákat is cserélni kéne, mert ezek már teljesen elolvadtak. (Mélyen meghajol a koporsó és a felesége előtt, és kimegy)

PUZIRJOVA ANYA (egyedül marad) Tudod, Szonyecska, amikor jöttünk fölfelé a lépcsőn, egész idő alatt egy fekete varjú röpködött fölöttem, és én erkölcsileg éreztem, hogyan szorul össze a szívem a fájdalomtól. Amikor pedig beléptünk a lakásba, és amikor a szolgál, Sztjepan Nyikolajev, azt mondta: „Megölték őt, megölték őt!”, én nem kiáltottam fel kétségbeesetten. Úgy megjijedtem. Olyan nagyon. Úgy megbénultam.

Szonya Osztrova, az egykori harminckét éves kislány fekszik, mint egy ki-döntött táviróoszlop. Hallja-e, amit az anyja mond neki? Nem, hogy is hal-laná? Teljesen halott. Megölték.

Szélesre tárul az ajtó. Belép Puzirjov Apa. Utána Fjodor. Utána a favágók. Behozzák a fenyőt. Meglátják a koporsót, és mindannyian leveszik a sapkájukat. A fenyőt kivéve, amelynek nincs sapkája, és amely mindebből egy kukkot sem ért

PUZIRJOV APA Halkabban, barátocskáim, halkabban! Itt az én kicsi lányom az utolsókat rúgja. De különben (Szípgog) már nem is rúgja, mert levágták a fejét.

FJODOR Gyászos hírt közöl velünk, pedig mi örömet hoztunk magunknak. Meghoztuk a karácsonyfát.

1. FAVÁGÓ Alma.

2. FAVÁGÓ Üzenet a görögökhöz.

3. FAVÁGÓ Ember a vízben. Mentsétek ki!

Mindenki kimegy. Szonya Osztrova, az egykori harminckét éves kislány egyedül marad. Ott marad a Feje és a Teste

FEJ Test, te mindent hallottál?

TEST Én, fej, semmit se hallottam. Nekem nincs fülem. De mindent átéreztem

Az ajtótól balra függő óra éjjel három órát mutat

Vége a harmadik képnek és az első felvonásnak

MÁSODIK FELVONÁS

Negyedik kép

Órszoba. Éjszaka. Rendőrség. Az ajtótól balra függő óra éjjel tizenkettőt mutat. Itt ül a Rendőr és itt ül az Írnok

ÍRNOK A viaszpecsétnek keble mindig éget. Az író tollra két borda hajol ma.

RENĐŐR Eluntam magam, Írnok.

Egész nap álltam künn, a posztomon.

Átfagytam. Meghültem. S mindenből elegendem van.

Kóbor esőkből és a napsütötte

Egyiptom szent piramisából.

Mulattass engem!

ÍRNOK Látom, Rendőr, neked elment az eszed. Már hogy mulattathatnálak én téged, amikor a főnököd vagyok?

RENĐŐR Bizisten,

Patikák, kocsmák és nyilvánosházak

Előbb-utóbb megbolondítanak.

Mért szállítsam a mérgezeteket?

A könyvtárban csücsülni remekebb.

Olvasni Marxból szemelvényeket,

S reggel nem vodkát inni, de tejet.

ÍRNOK De mi van azzal a részeggel? Miért imbolyog még mindig?

RENDŐR Úgy imbolyog, akárcsak ez az inga,
És fölötte a Tejút, az is ing ma.
Tenger munkásai, be nagy sereg!
Jobbágyok és más szerencsétlenek.

Belépnek a Járási Rendőrbiztos és a zsandárok

JÁRÁSI RENDŐRBIZTOS Felállni! Helyet! Imádkozni! Mindjárt bevezetnek ide egy gonosztevő nőt.

Katonák, szolgák, szakácsok és a görög és latin nyelv tanárai bevonszolják a Dadust, aki megölte Szonya Osztrovát

JÁRÁSI RENDŐRBIZTOS Hagyjátok! (A Dadushoz fordulva) Üljön, üljön be a börtönbe!

DADUS A kezem vérben ázik. A fogam vérben ázik. Elhagyott az Isten. Őrült vagyok. Mit csinál most ő?

JÁRÁSI RENDŐRBIZTOS Kiről beszélsz, te Dadus? Vigyázz, mit mondasz! Adjatok nekem egy kupica vodkát! Kiről van szó?

DADUS Szonya Osztrováról, akit levágtam. Mit gondolhat most rólam? Fázom. Fáj a fejem, mint egy has.

ÍRNOK S méghozzá fiatal. S méghozzá csinos. S méghozzá rendes. S méghozzá, mint egy csillag. S méghozzá, mint egy húr. S méghozzá, mint egy lélek.

RENDŐR (a Dadushoz) Elképzelem most az állapotát,
Hisz ön egy kisleányt lefejezett,
S a lelkén oly gyötrelmek foga rág,
Hogy azt leírni tollal nem lehet.

JÁRÁSI RENDŐRBIZTOS Nos, Dadus, hogy érzi magát? Jó érzés gyilkosnak lenni?

DADUS Nem. Nagyon rossz.

JÁRÁSI RENDŐRBIZTOS Hisz magát ki fogják végezni. Bizisten, kivégzik.

DADUS Kopogok a kezemmel. Dobogok a lábammal. Az ő feje az én fejemben van. Én vagyok Szonya Osztrova — engem vágott le a Dadus. Fejgya — Fjodor, ments meg engem!

RENDŐR
Egykoron, emlékszem, dideregtem a poszton a fagyban,
Jöttek az emberek, és sok vad is arra loholt.
És egyszerre görög lovasok vágattak az úton.
Sípom fújva a házmeistereket hívom én.
Álltam is ott velük, és távcsővel néztük a várost,
Földre szorítva fülünk: hallik-e lódobogás?
Ám hiú volt a remény, nem lett meg az égi lovasság.
Sírva fakadtunk, és mindegyikünk hazament.

JÁRÁSI RENDŐRBIZTOS Ezt meg minek mesélted? Azt kérdeztem tőled.
Hülye! Tiszteletlen! Nem ismered a szabályzatot.

RENDŐR El akartam terelni a gyilkos komor gondolatait.

ÍRNOK Kopognak. Az ápolók. Ápolók, vigyétek őt a bolondokházába!

Kopognak az ajtón, belépnek az Ápolók

ÁPOLÓK Kit vigyünk el — ezt a Napóleont?

Elmennek. Az ajtótól balra függő óra éjjel négy órát mutat

Vége a negyedik képnek

Ötödik kép

A bolondokháza. A mellvéd előtt áll az Orvos és a tükörré céloz. Körötte virágok, képek és szőnyegek. Az ajtótól balra függő óra éjjel négy órát mutat

ORVOS Uramisten, milyen borzasztó! Csupa abnormális vesz körül. Üldöznek engem. Felfalják az álmaimat. Le akarnak lőni. Lám, az egyikük idelopódzott, és rám céloz. Céloz, de nem lő. Nem lő, nem lő, de céloz. Következésképpen én fogok lőni. (Lő. A tükör széttörik)

Bejön egy kőarcú Ápoló

ÁPOLÓ Ki lőtt ágyúból?

ORVOS Nem tudom, azt hiszem, a tükör. Hányan vannak?

ÁPOLÓ Sokan vagyunk.

ORVOS Akkor jó. Különbön fájdalmaim lennének. Behoztak valakit?

ÁPOLÓ Egy gyilkos dajkát hoztak az őrszobáról.

ORVOS Fekete, mint a korom?

ÁPOLÓ Tudja, én nem tudok mindenről.

ORVOS Mit tegyünk? Nem tetszik nekem ez a szőnyeg. (Belelő)

Az Ápoló élettelenül terül el

Miért esett össze, nem magára lőttem, hanem a szőnyegre.

ÁPOLÓ (feltápáskodva) Azt hittem, hogy szőnyeg vagyok. Összetévesztettem magamat. Ez a dajka azt állítja, hogy őrült.

ORVOS Ezt ő állítja. Mi ezt nem mondjuk. Mi semmit se mondunk hiába.

Én, tudja, az egész kertünket az összes fájával és föld alatti férgeivel és hallhatatlan felhőivel itt tartom, itt a, na, hogy is hívják? (A tenyerére mutat)

ÁPOLÓ Szőlő.

ORVOS Nem.

ÁPOLÓ Fal.

ORVOS Nem. A tenyeremben. Na, küldd be azt a dajkát!

DADUS (belép) Őrült vagyok. Megöltem egy gyereket.

ORVOS Helytelen gyerekeket öldösní. Maga egészséges.

DADUS Én ezt nem szándékosan csináltam. Őrült vagyok. Ki is végezhetnek.

ORVOS Maga egészséges. Egészséges az arcszíne. Számoljon háromig!

DADUS Nem tudok.

ÁPOLÓ Egy, kettő, három.

ORVOS Na, látja, és azt mondja, hogy nem tud. Maga makkegészséges.

DADUS Kétségbeesetten szólok önhöz. Nem én számoltam, hanem az ön ápolója.

ORVOS Ezt most már nehéz lenne eldönteni. Hall engem?

ÁPOLÓ Hallom. Dajka vagyok, mindent meg kell hallanom.

DADUS Uramisten, vége az életnek. Hamarosan kivégeznek.

ORVOS Vezesse el, és inkább vezessen be egy karácsonyfát! Biz' isten, jobb lenne. Valamivel szórakoztatóbb. Úgy unom már az ügyeletet. Jó éjszakát.

Csónakon, a padlón evezőkkel lendítve elő magukat, betegek úsznak ki a teremből

ORVOS Jó reggelt, betegek, hová-hová?

ŐRÜLTEK Gombát, bogyót szedni.

ORVOS Ja, vagy úgy!

ÁPOLÓ Én is magukkal tartok fürödni.

ORVOS Dadus, eredj a kivégzésre! Egészséges vagy. Mint a makk.

Az ajtótól balra függő óra reggel hat órát mutat

Vége az ötödik képnek

Hatodik kép

Folyosó. Erre ajtók vannak. És emerre is ajtók vannak. Sötét. Fjodor — favágó, a Szonya Osztrovát megölő Dadus vőlegénye, frakkban, kezében

bonbonosdobozzal megy a folyosón. Minden ok nélkül be van kötve a szemé. Az ajtótól balra függő óra reggel öt órát mutat

FJODOR (*benyitva egy ajtón*) Alszol?

AZ EGYIK SZOLGÁLÓ HANGJA Alszom, de gyere be!

FJODOR Szóval, ágyban vagy. Idenézz, csemegét hoztam.

SZOLGÁLÓ Honnan jöttél?

FJODOR Fürdőben voltam. Kefével dörzsöltem magamat, mint egy lovat.

Tréfából bekötötték a szememet. Hadd vegyem le a frakkot!

SZOLGÁLÓ Vetközz le! Feküdj rám!

FJODOR Fekszem, fekszem. Ne siess! Egyél a csemegéből!

SZOLGÁLÓ Eszem. Te meg végezd a dolgodat! Holnap karácsony lesz nálunk.

FJODOR (*ráfekszik*) Tudom, tudom.

SZOLGÁLÓ És egy kislányt megöltek.

FJODOR Tudom. Hallottam.

SZOLGÁLÓ Már a koporsóban fekszik.

FJODOR Tudom, tudom.

SZOLGÁLÓ Sírt az anyja is meg az apja is.

FJODOR (*felkel róla*) Unatkozom veled. Te nem a menyasszonyom vagy.

SZOLGÁLÓ Na és akkor mi van?

FJODOR Neked idegen a lelked. Hamarosan eltűnök, mint a mák.

SZOLGÁLÓ Kellesz is te nekem! Különben, nem akarod még egyszer?

FJODOR Nem, nem, szörnyen bánatos vagyok. Hamarosan eltűnök, mint az öröm.

SZOLGÁLÓ Mire gondolsz most?

FJODOR Arra, hogy az egész világ kietlen lett számomra utánad. Elvesztettem az asztalt, a sót és kenyeret, és a falakat, és az ablakot, és az eget, és az erdőt. Hamarosan eltűnök, mint az éj.

SZOLGÁLÓ Modortalan vagy. Ezért megbüntettek. Nézz rám! Elmondok neked valami természetelleneset.

FJODOR Próbáld meg! Te béka!

SZOLGÁLÓ A te menyasszonyod ölte meg a kislányt. Láttad a megölt kislányt? A menyasszonyod levágta a fejét.

Fjodor brekeg

(*Gúnyosan nevetve*) Ismered Szonya Osztrovát? Hát őt ölte meg.

Fjodor nyávog

Na, elkeseredtél?

Fjodor madárhangon énekel

Na, látod, te meg szeretted őt. De miért? De minek? Te biztosan magad is olyan vagy.

FJODOR Nem, nem vagyok.

SZOLGÁLÓ Beszélj csak, beszélj, így higgyen neked az ember.

FJODOR Becsületszavamra!

SZOLGÁLÓ Na, menj innen, aludni akarok. Holnap karácsony.

FJODOR Tudom, tudom.

SZOLGÁLÓ Miért akarsz megint rábeszélni? Hiszen már nem vagy mellettem.

FJODOR Én csak úgy motyogok nagy fájdalmamban. Mi marad még nekem?

SZOLGÁLÓ Búslakodni, búslakodni és búslakodni. És nem fog rajtad segíteni semmi.

FJODOR És nem fog rajtam segíteni semmi. Igazad van.

SZOLGÁLÓ De talán, ha megpróbálnál tanulni, tanulni és tanulni.

FJODOR Megpróbálok. Megtanulok latinul. Tanár leszek. Isten veled!

SZOLGÁLÓ Isten veled!

Fjodor eltűnik. A Szolgáló alszik. Az ajtótól balra függő óra reggel hatot mutat

Vége a hatodik képnek és a második felvonásnak

HARMADIK FELVONÁS

Hetedik kép

Asztal. Az asztalon koporsó. A koporsóban — Szonya Osztrova. Szonya Osztrovában — sziv. A szivben — megalvadt vér. A vérben — vörös és fehér vértetek. És, persze, hullaméreg. Mindenki előtt nyilvánvaló, hogy világosodik. Vera Kutya behúzott farokkal a koporsó körül járkal. Az ajtótól balra függő óra reggel nyolcat mutat

VERA KUTYA

Elöttem a koporsó,
Én pörgök, mint az orsó,
A halott csupa por, só.

Pap szólít az erényre,
Sót hintek a kenyérre,
Mehetnék már Berénybe.

A hulla csonka-bonka,
Rég elfogyott a sonka,
Meghalt a Szép Ilonka.

Szalons a konyha véres,
Dadus nem volt erényes
A tett, ön itt a vétkes.

Az élet, mint a boglár,
Halálunk, mint a foglár —
Hát ránk a bog s a fog vár?

A vére széteresztve,
Ez lett a lányka veszte —
Dadus, mi vitt a tette?

Fjodor jött volna újra,
Dunyhád alá bebújna —
S holnap mi vagy te? Hulla.

PETYA PEROV, EGYÉVES KISFIÚ (*bejön bicegve*) Én vagyok a legkisebb — én ébredek legkorábban. Most úgy rémlik, két évvel ezelőtt még semmire sem emlékeztem. Hallom, hogy a kutya versben beszél. Olyan halkán sírdogál.

VERA KUTYA Hideg van a szalonban.

Mit óhajt, Petya, mondja!

PETYA PEROV, EGYÉVES KISFIÚ Mit mondhatnék? Legfeljebb közölni tudok valamit.

VERA KUTYA Vonítok egyre én az égre,

Ó, bárcsak kis Szonyecská élne!

PETYA PEROV, EGYÉVES KISFIÚ Szörnyen illetlenülül viselkedett. Most meg szörnyű ránézni.

VERA KUTYA Magát nem lepi meg, hogy beszélgetek magával, és nem ugatok?

PETYA PEROV, EGYÉVES KISFIÚ Mi lephet meg engem az én koromban? Nyugodjon meg!

VERA KUTYA Adjon nekem egy pohár vizet. Túlságosan felizgattam magam.

PETYA PEROV, EGYÉVES KISFIÚ Ne izguljon! Rövid életem alatt még sok mindennel meg kell ismerkednem.

VERA KUTYA Ez a szerencsétlen Szonya Osztrova erkölcstelen volt. De én megértem őt. Magyarázza meg nekem mindezt!

PETYA PEROV, EGYÉVES KISFIÚ Papa. Mama. Bácsi. Néni. Dada.

VERA KUTYA Mit beszél? Térjen magához!

PETYA PEROV, EGYÉVES KISFIÚ Én most egyéves vagyok. Ne feledje!
Papa. Mama. Bácsi. Néni. Tűz. Felhő. Alma. Kő. Ne feledje! *(Távozik
nadrágban, a Dadus karján)*

VERA KUTYA *(feleszmélve)* Ő még valóban kicsi és fiatal.

Bejön dűnnyögve, kéz a kézben Misa Pesztrov és Dunya Susztrova

MISA PESZTROV, 76 ÉVES KISFIÚ Gratulálok. Ma van karácsony. Hama-
rosan kezdődik a harács.

DUNYA SUSZTROVA, 82 ÉVES KISLÁNY Nem harács, hanem farács. És
nem farács, hanem karácsony. Gratulálok. Hát Szonya, alszik?

VERA KUTYA Nem, bepisil.

Az ajtótól balra függő óra reggel kilencet mutat

Vége a hetedik képnek

Nyolcadik kép

*A nyolcadik képre bíróságot rajzoltak. A bírák öreg rókák, az aktákon paró-
kák. Rovarok ugrándoznak. Erőt gyűjt a naftalin. A zsandárok puffadnak.
Az ajtótól balra függő óra reggel nyolcat mutat*

BÍRÓ *(a lelkét kilehelve)* Nem tudtam kivárni a karácsonyt — meghaltam.

Gyorsan egy másik bíróval helyettesítik

MÁSIK BÍRÓ Rosszul vagyok, rosszul vagyok. Segítség!

Meghal. Gyorsan egy másik bíróval helyettesítik

MIND *(kórusban)* E két halál bennünket megrémít,
Ritka eset — gondolják csak végig!

TÖBBIEK MIND *(sorban)* Itt élned
S ítélned
Ítélték.
Ha reá
Vitt lélek
Itt téged,
A reá-
Lis véget
Ítéld meg!
De ne várd
Soha kint
Se a ként,
Se a kint!

*A bíróság megnyitja a tárgyalást, és hozzáfog Kecskéssy és Birkássy
ügyének meghallgatásához*

TITKÁR *(felolvassa a jegyzőkönyvet)*

Téli alkonyon Kecskéssy
Vitte fürdetni kecskéit.
Szembejött vele Birkássy,
Ő is fürdetné birkáit.

Birkássy Kecskéssyhez szól:
„Fogadd meg a szavamat jól,
Vízbe kecskéid ne engeddd,
Láttad a Szerartásrendet?”

Kecskéssy mond Birkássynak:
„A Szerartásrendet kihagydd,
Olvasd a Zsoltároskönyvet,
Mert tenéked az a könnyebb.”

Birkássy meg Kecskéssynek:
„A Zsoltáros való neked,
Vidd kecskéid a pusztába,
Zsoltárokat danolászva!”

Kecskéssy szól Birkássyhoz:
„Épp elég, mit összelocsogsz,
Tereád ma, észrevedd,
Kecskéim is mérgesek.”

Birkássytól felelet jött:
„Letörök egy fűzfavesszőt,
Szómat nem fecsérelem,
Kecskéidet elverem.”

Halld Kecskéssytől a választ:
„Török egy fenyőfaágat,
S birkáid közt szétütök,
Hullnak, mint pogány török.”

„Fúj, te büzlő kecskebak!”
„Hatökörnek láttalak.”
Támadt hajcihő, s a vége:
Vér folyott a rét fűvére.

Holt virágokként valóban
Kecskék fonnyadtak a hóban.
Farkuk zászlaját emelve,
Birkák dőltek arra-erre.

Kecskéssy szól Birkássyhoz:
„Kecskéimet visszahozod!”
Birkássy mond Kecskéssynek:
„Birkáimat add nekem meg!”

BÍRÁK A halál beállta kétségtelen.

TITKÁR Hát, kétségtelen.

BÍRÁK *(lágyan)* Ne mondja azt, hogy „hát”!

TITKÁR Jó, nem mondom.

BÍRÓ Megkezdem az ítélkezést.

Itt élek,
Mint lélek,
S ítélek.
Tiszta vizet öntök —
Rosszul sose döntök.

Még egyszer

Itt élek,
Mint lélek,
S ítélek.
Tiszta vizet öntök —
— Rosszul sose döntök.

Még egyszer

Itt élek,
Mint lélek,
S ítélek.
Tiszta vizet öntök —
Rosszul sose döntök.

Befejeztem az ítélezést, minden világos előttem. Adelina Francevna Smetterlinget, dajkaként alkalmazásban álló személyt, aki megölte Szonya Osztrovát, halálra — akasztásra — ítélem.

DADUS (*kiabál*) Nem tudok így élni.

TITKÁR Nem is fogsz. Elébe megyünk a kívánságodnak.

Mindenki előtt világos, hogy a Dadus részt vett a tárgyaláson, és Kecskéssy és Birkássy szóváltása csak megtévesztés céljából hangzott el. Az ajtótól balra függő óra reggel tíz órát mutat

Vége a nyolcadik képnek és egyben a harmadik felvonásnak

NEGYEDIK FELVONÁS

Kilencedik kép

A kilencedik kép, akárcsak az összes előző, olyan eseményeket ábrázol, amelyek hat évvel a születésem előtt játszódtak le, avagy negyven évvel előttünk. Legalább. Így hát miért is keseregnénk és búslakodnánk amiatt, hogy valakiket megöltek? Senkit sem ismertünk közülük, és így is, úgy is meghaltak. A harmadik és negyedik felvonás között néhány óra telt el. A szorosán bezárt, tisztára mosott, virágokkal telezsúfolt ajtó előtt áll a gyerekek csoportja. Az ajtótól balra függő óra este hat órát mutat

PETYA PEROV, EGYÉVES KISFIÚ Mindjárt kinyitják. Mindjárt kinyitják.

Milyen érdekes! Meglátom a karácsonyfát.

NYINA SZEROVA, 8 ÉVES KISLÁNY A múlt évben is láttam.

PETYA PEROV, EGYÉVES KISFIÚ Láttam, láttam. De nem emlékszem rá.

Én még kicsi vagyok, még buta.

VARJA PETROVA, 17 ÉVES KISLÁNY Ó, karácsonyfa, karácsonyfa! Ó, karácsonyfa, karácsonyfa! Ó, karácsonyfa!

DUNYA SUSZTROVA, 82 ÉVES KISLÁNY Futkározni fogok körbe-körbe.

Hahotázni fogok.

VOLOGYA KOMAROV, 25 ÉVES KISFIÚ Dadus, vécére kell mennem.

DADUS Vologya, ha vécére kell menned, súgd halkan a saját füledbe, mert a kislányok zavarba jönnek.

MISA PESZTROV, 76 ÉVES KISFIÚ A lányok nem járnak vécére?

DADUS De járnak.

MISA PESZTROV, 76 ÉVES KISFIÚ De hogy? Hogyan járnak? Te is jársz?

DADUS Úgy, ahogy kell. Én is járok.

VOLOGYA KOMAROV, 25 ÉVES KISFIÚ Én már meg is jártam. Megkönynyebbültem. Hamarosán beengednek már?

VARJA PETROVA, 17 ÉVES KISLÁNY (*suttog*) Dadus, nekem is kell. Izgulok.

DADUS (*suttog*) Tégy úgy, mintha mennél.

MISA PESZTROV, 76 ÉVES KISFIÚ Hová megy a Dadus veletek?

KISLÁNYOK (*kórusban*) Oda, ahová a király is gyalog jár. (*Sírnak, és ott maradnak*)

DADUS Ostobák! Mondtátok volna, hogy zongorázni mentek.

PETYA PEROV, EGYÉVES KISFIÚ Miért tanítod őket hazugságra? Mi értelme van az ilyen hazudozásnak? Milyen unalmas az élet, akármilyen is mondtok.

Hirtelen kitarul az ajtó. Az ajtóban állnak a szülők

PUZIRJOV APA Mulassatok jól! Amit tudtam, megtettem. Íme, a karácsonyfa. A mama mindjárt játszik valamit.

PUZIRJOVA ANYA (*valóban leül a zongorához, játszik és énekel*)

Zene zeng harsogón,

Mint kard a grániton.

Nyílik az ajtó, erre

Hajtunk be mindjárt Tverbe,

Nem Tverbe, a terembe,

Hol a fenyőfa áll most,

Mindönknek víg a kedve,

Egy, mint a méhe, szálldos,

A másik lepke lett,

A fa körül kereng,

A harmadik bogár,

Negyedik meg sem áll,

Az ötödik gyertyát ragadna,

Ráördítok — vigyázz magadra!

PETYA PEROV, EGYÉVES KISFIÚ Karácsonyfa, meg kell mondanom neked, nagyon szép vagy.

NYINA SZEROVA, 8 ÉVES KISLÁNY Karácsonyfa, szeretném megmagyarázni neked, milyen gyönyörű vagy.

VARJA PETROVA, 17 ÉVES KISLÁNY Ó, karácsonyfa, karácsonyfa! Ó, karácsonyfa, karácsonyfa! Ó, karácsonyfa, karácsonyfa!

VOLOGYA KOMAROV, 25 ÉVES KISFIÚ Karácsonyfa, szeretném közölni veled, milyen fenséges vagy.

MISA PESZTROV, 76 ÉVES KISFIÚ Csodálatos, csodálatos, csodálatos, csodálatos.

DUNYA SUSZTROVA, 82 ÉVES KISLÁNY Mint a fogak, mint a fogak. Mint a fogak.

PUZIRJOV APA Nagyon örülök, hogy mindenki vidám. Nagyon boldogtalan vagyok, hogy Szonya meghalt.

PUZIRJOVA ANYA A o u e i a. V G R T. (*Nincs ereje az ének folytatásához, sírva fakad*)

VOLOGYA KOMAROV, 25 ÉVES KISFIÚ (*halántékon lövi magát*) Ne sírj, mama! Nevezz! Lám, én is agyonlöttem magamat.

PUZIRJOVA ANYA (*énekel*) Jól van, nem fogom elrontani a szórakozásokat. Mulassunk! És mégis szegény, szegény Szonya!

PETYA PEROV, EGYÉVES KISFIÚ Semmi baj, mama. Gyorsan száll az élet. Nemsokára mindannyian meghalunk.

PUZIRJOVA ANYA Petya, te tréfálsz. Mit beszélsz?

PUZIRJOV APA Úgy látszik, mégse tréfál. Vologya Komarov már meg is halt.

PUZIRJOVA ANYA Csakugyan meghalt?

PUZIRJOV APA Bizony, bizony. Hiszen főbe lőtte magát.

DUNYA SUSZTROVA, 82 ÉVES KISLÁNY Meghalok, a karosszékben ülve.

PUZIRJOVA ANYA Mit mond?

MISA PESZTROV, 76 ÉVES KISFIÚ Hosszú életre vágytam. Nincs hosszú élet. (*Meghalt*)

DADUS Gyermekebetegségek, gyermekebetegségek. Mikor tanulják meg legyőzni őket? (*Meghal*)

NYINA SZEROVA, 8 ÉVES KISLÁNY (*sír*) Dadus, Dadus, mi van veled? Mitől lett olyan éles az orrod?

PETYA PEROV, EGYÉVES KISFIÚ Az orr éles, de a kés meg a borotva mégis sokkal élesebb.

PUZIRJOV APA A két legkisebb gyerekünk maradt még meg, Petya és Nyina. Mit tegyünk, valahogy túléljük.

PUZIRJOVA ANYA Ez engem nem vigasztal. Miért sütsz az ablakban a nap? PUZIRJOV APA Hogy lenne ott nap, amikor este van. El kell oltanunk a karácsonyfát.

PETYA PEROV, EGYÉVES KISFIÚ De szeretnék meghalni! Megveszek érte. Meghalok, meghalok. (*Meg is halt*)

NYINA SZEROVA, 8 ÉVES KISLÁNY Ó, karácsonyfa, karácsonyfa! Ó, karácsonyfa, karácsonyfa! Ó, karácsonyfa! Na, ennek vége. (*Meghalt*)

PUZIRJOV APA Hát ők is meghaltak. Azt mondják, Fjodor favágó kitanult latintanárnak. Mi van velem? Mi nyilallt a szívembe? Semmit se látok. Meghalok. (*Meghal*)

PUZIRJOVA ANYA Mit beszélsz? Látod, egyszerű származású ember léte erre elérte, amit akart. Istenem, milyen szomorú karácsonyunk van! (*Elbukik és meghal*)

Vége a kilencedik képnek és egyúttal a negyedik felvonásnak és egyúttal az egész darabnak

Az ajtótól balra függő óra semmit sem mutat

BAKA ISTVÁN fordítása